

Dragica Malić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslavlje, Zagreb

JEZIK GLAGOLJIČKE POČETNICE JURJA IZ SLAVONIJE

Razmatra se jezik teksta prve poznate glagoljičke početnice (transkribirane latinicom), što ju je krajem 14. st. u jednom svom latinskom kodeksu zapisao tadašnji profesor pariške Sorbonne Juraj iz Slavonije. Svojim se jezičnim crtama početnica uklapa u korpus tekstova pisanih hrvatskim tipom crkvenoslavenskoga jezika, što ga obilježavaju neki čakavski elementi.

Juraj iz Slavonije (Georgius de Sclavonia, Georges d'Esclavonie), rođen u Brežicama na Savi (oko g. 1355/60), svećenik akvilejske dijeceze, student, a kasnije i profesor pariške Sorbonne, kanonik penitencijar u Toursu, te pisac latinskih i francuskih teoloških spisa, zapisao je negdje krajem 14. stoljeća u jednom svom latinskom rukopisnom kodeksu nekoliko glagoljičkih tekstova popraćenih latiničkom transkripcijom¹, koji se smatraju prvom poznatom glagoljičkom početnicom. To su: glagoljička azbuka s latiničkim nazivima glagoljičkih slova, njihovom brojom vrijednošću i latinskom napomenom »Istud alphabetum est chrawaticum«, zatim osnovne molitve: *Očenaš, Zdravo, Marijo, Vjerovanje nicejsko-carigradsko* i *Vjerovanje apostolsko*, te još jednom nazivi slova na glagoljici. Početnica je zabilježena u kodeksu br. 95 Gradske knjižnice u Toursu, gdje se čuva Jurjeva ostavština. Drži se da su navedeni tekstovi zapisani s namjerom poučavanja francuskih studenata hrvatskoj glagoljici. U kodeksu ima i nekih drugih Jurjevih zapisa na latinici, koji će se ovdje uzimati u obzir kao usporedni materijal. Ti zapisi uz ča-

¹ Govori se o Jurjevoj latiničkoj transkripciji a ne o transliteraciji jer je latinička verzija teksta namijenjena francuskom čitatelju za čitanje. Ovdje se obje verzije teksta prenose latiničkom transliteracijom, a u transkripciji primjeri se navode uz posebnu napomenu.

kavske jezične crte pokazuju i neke osobitosti kajkavske ili slovenske, koje upućuju na Jurjevo nečakavsko podrijetlo, dok navedena početnica svjedoči o njegovoj hrvatsko–glagoljaškoj obrazovanosti što ju je stekao negdje na čakavskom području.

U prethodnom broju *Filologije* pisala sam o jednom aspektu iz jezične problematike što nam je nudi glagoljička početnica Jurja iz Slavonije.² U ovom se prilogu namjeravam pozabaviti problemom odnosa crkvenoslavenskih i narodnih jezičnih elemenata što nam ih pruža ta početnica.

Početnicu je – u ćirilskoj transliteraciji glagoljičkog teksta, zajedno s Jurjevom latiničkom (francuskom) transkripcijom i s ostalim njegovim latiničkim zapisima – prvi objavio M. Kos (1924). Zatim su je u modernoj latiničkoj transliteraciji J. Tandarića zajednički objavili F. Šanjek i J. Tandarić (1984, 1988), a ta je transliteracija još jednom objavljena u zborniku Tandarićevih radova (1993). Građu iz početnice, tj. iz azbučnoga niza i molitava, citiram prema tom posljednjem izdanju, dok se za ostale Jurjeve hrvatske (latiničke) zapise služim navedenim Kosovim radom.

Ovom prigodom ostavljam po strani grafijske osobitosti Jurjevih glagoljičkih i latiničkih zapisa, premda i njihov međusobni odnos pokazuje niz zanimljivosti.³ Na njih ću se osvrtni samo usput, prema potrebi.

Jezik Jurjeve početnice, koja sadrži osnovne kršćanske molitve, što su sastavni dio tradiranih liturgijskih tekstova, hrvatska je crkvenoslavenska redakcija, u kojoj su prisutni elementi domaćega čakavskog supstrata. Ostali (latinički) Jurjevi zapisi (osobito oni naziva dana u tjednu) pokazuju i neke nečakavske crte (kajkavske ili slovenske).

Kao primjer jezika početnice navodim Očenaš (u svojoj transkripciji Jurjeve latiničke verzije, koja bi imala sugerirati ispravniji crkvenoslavenski izgovor od glagoljičke, u koju su se potkrali neki narodni elementi – usp. npr. odnos glag. *hlīb* – lat. *hleb*):

Oče naš, iže jesi na nebeseh, sveti se ime tvoje, pridi cesarstvo tvoje, budi vođa tvoja, jako na nebesi i na zemlje. Hleb naš vsedarū daj nam ga danas i odpusti nam dlgi naše jakože i mi otpušć(aj)em dlge dlžnikom našim. I ne uvedi nas v napast, na izbavi nas od neprijazni.

² D. Malić (1995).

³ Njihovu preciznu paleografsku analizu dao je M. Kos: glagoljica je hrvatskoga knjižnog uglatog tipa kakva se upotrebljavala krajem 14. i početkom 15. stoljeća dok je latinica gotički kurziv zapadnoevropskog tipa toga vremena (1924, 376–378). U Jurjevu se kodeksu pojavljuje i jedan drugi zapisivač hrvatskih zapisa (na polukurzivnoj glagoljici i ćirilici) – Pavao iz Krbave, o kojemu također doznajemo iz Kosova rada.

1. Glasovne pojave

Nekadašnje poluglase u glagoljičkoj verziji početnice Juraj piše i znakom za *jer* (na kraju riječi) i u obliku apostrofa (na kraju i u sredini riječi), ali pisanje poluglasa kod njega je pisarska manira jer on tako bilježi uglavnom slabi poluglas, često ga bilježi i na mjestima gdje mu nije po etimologiji mjesto, a ne bilježi ga tamo gdje je nekad stajao. Navodim primjere samo iz prve molitve – Očenaša:

a) znak za *jer*⁴: *n(a)šb*⁵, *nebesihb*, *našb*, *danasb*, *dl'ž'nikomb*, *n(a)šimb*;

b) poluglas na etimološkom mjestu označen apostrofom: *usedan'ni*, *nam'* (2×), *dl'gi*, *nas'* (2×), *od'*, *v' napast'*, iza slogotvornog *l* u *dl'ž'nikomb*, na kraju riječi u *otpuš'caem'*;

c) apostrof gdje nije poluglasu mjesto: *otpus'ti*, *iz'bavi*⁶, iza *ž* u *dl'ž'nikomb*, iza *š* u *otpuš'caem'*;

d) bez obilježavanja na mjestu nekadašnjega poluglasa: *č(ěsa)rstvo*, *hlib*.

Umjesto jakog poluglasa i onoga pod naglaskom Juraj redovito bilježi njegov refleks *a*: *usedan'ni*, *danasb* (prvi je *a* analoški prema *dan*), *vavedi*, *na* (< *nb* 'nego') ON⁷, *sade* (< *sbdě* 'ovdje') ZM, *sa slavoju*, *sa Ocemb*, *crikavb*, *va ostavlenie*, *edinosučan'* VNC, *crikavb*, *sa slavoju*, *mrtavb*, *pri pontas'cemb* (< *pontbšk* < *Pontius*⁸) VA. S poluglasom piše *v' Is(u)h(rst)a* VA, ali u latiničkoj transkripciji *va issukrista*. S titlom bilježi tradicionalnu kraticu *d(a)nb* VA, ali u latiničkoj transkripciji *dan*. Čakavsku jaku vokalnost⁹ pokazuju primjeri *katoličasku* VNC i *katoličaskuju* VA, te u latiničkoj transkripciji i *cessarastvo* za glagoljičko *č(ěsa)rstvo* ON pored *č(ěsa)rstviju* – *cessarstviiou* VNC bez vokalizacije u obje verzije. U nemolitvenim Jurjevim zapisima vokalizacija jakog i sekundarnog poluglasa potvrđena je u: *chodacz* (= *hodač/hodac*¹⁰), *petak*, *marats* (= *marac*), te u nazivima

⁴ Koliko se iz dosta nečitkih snimaka u Tandarićevu radu (1993) može vidjeti, taj je znak ravan štapić s horizontalnom crticom, sličan slovu T, ali smještenom u razini malih slova.

⁵ Poluglas u latiničkoj transliteraciji glagoljičkog teksta bilježim znakom uobičajenim u suvremenim latiničkim transliteracijama, a oble zgrade označuju titlu u glagoljičkom originalu.

⁶ U starocrkvenoslavenskom prefiks *iz-* bilježi se bez poluglasa.

⁷ Kratice za navođenje grada: AN – azbučni niz, ON – Očenaš, ZM – Zdravo, Marijo, VNC – Vjerovanje nicejsko-carigradsko, VA – Vjerovanje apostolsko, LZ – latinički zapisi.

⁸ V. L. Sadnik – R. Aitzetmüller (1955). Pridjev *Pontaski* načinjen je od dijela imena Poncija Pilata. U hrvatskoj su književnosti zabilježeni likovi: *Poncijanski* (Alberti) i *Pontinski* (Rosa). – V. AR X, 735 i 763.

⁹ M. Moguš, 1977:70–71.

¹⁰ Grafija *cz* upotrebljava se za *č* i *c*, a u jednom primjeru i za *ć*.

mjeseci: *sektebar*, *octebar*, *nouembar*, *dektebar*. Kajkavsku (slovensku?) vokalizaciju imaju: *pondelek*, *torek*, te bez vokalizacije: *shscretk* (= *čreth* (?) 'četvrtak').

U vezi je s poluglasom i slijed *-bj-/-ij-*, tj. crkvenoslavenski fakultativni *i < ъ* ispred *j*, potvrđen u glagolskim imenicama: *sp(a)seniē*, *krš'ćenie*, *ostavlenie*, *v'skrešeniē* VNC, *otpuš'ćenie*, *v'skrešenje* VA, koje u latiničkoj transkripciji Juraj djelomično navodi po crkvenoslavenskom izgovoru s *-ij-*, a djelomično po narodnom s *-j-*: *krštenie* (= *krštenije*), *ostavleniye* (= *ostavljenje*), *uskrescheniia* (= *uskrešenija*) pored *soassenya* (!) (= *spasenja*), *otpoustsenge* (= *otpušćenje*), *uskreschenye* (= *uskrešenje*).

Za jat je već utvrđeno da ga Juraj u glagoljičkom tekstu samo djelomično bilježi grafemom za jat. Narodni čakavski govor koji mu je u osnovi jest ikavsko-ekavski i iz njega mu se u glagoljički tekst ponekad potkrada ikavski refleks. U latiničkoj transkripciji on nastoji predočiti tradicionalan crkvenoslavenski ekavski izgovor jata (i u obličnim nastavcima), pa onda ispravlja i ikavizme iz glagoljičkoga teksta u ekavizme.¹¹

Za čakavski refleks *a < ę* iza palatala nema potvrde. Za nekadašnji *ę > e* iza palatala samo su dva primjera: *Edinočedago* – *jedinotszedago*¹² VNC, *počet* – *potset* VA, od kojih je prvi u tekst ušao kao crkvenoslavenski leksem.

Iz područja vokalizma još je zanimljivo pitanje slogotvornih *ḷ*, *ṛ*. Slogotvorni *ḷ* Juraj u glagoljičkom tekstu osim jednog primjera piše s poluglasom, tj. po crkvenoslavenskoj tradiciji, a u latiničkom samo s *l*, osim jednog primjera s *ol* i jednoga s *el*: *dl'gi*, *dl'ge*, *dl'žnikom* – *dlgi*, *dlge dlsnikom* (!) ON, gdje je sa strane dopisano *delgue*, zatim *pl'na* – *plna* ZM, *v'plti se* – *fpolti se* VNC, *pl'ti* – *plti* VA. Pretpostavljam da je Juraj želio predočiti izgovor *l* s popratnim pazvukom kao u crkvenoslavenskoj normi, koji odražava grafija *ol*, *el*.¹³

Slogotvorni *ṛ* u glagoljičkom tekstu molitava, osim jednog primjera, Juraj piše bez poluglasa, a u latiničkom bez popratnoga samoglasnika: *mrtvi[m]* – *mrtvīm*, *mrt'vi* – *mrtvi* VNC, *mrtavъ* – *mrtave*, *v'skr'se* – *uskrse*, *mrtvīmъ* – *mrtvīm* VA, pa bi to govorilo za izgovor *r*. Nešto je drugačija situacija u azbučnom nizu:

¹¹ O. c. u bilj. 2.

¹² U paralelnom navođenju primjera na prvome se mjestu navode glagoljički u suvremenoj transliteraciji, a na drugome Jurjeva latinička transkripcija.

¹³ Za crkvenoslavensku izgovornu normu slogotvornih *ṛ*, *ḷ* u glagoljičkim tekstovima v. S. Damjanović (1977; 1984, 62–65). Za grafijsko predočavanje takva izgovora u hrvatskim latiničkim tekstovima 14. stoljeća v. D. Malić (1987; 1992a, 106–108). U svima se njima slogotvorni *ṛ*, *ḷ* pišu s raznim popratnim samoglasnicima, pa takva grafija ne može odražavati jedan određeni popratni vokal, nego eventualno pazvuk.

r'ci – *rci*, *tr'do* – *tardo*, *fr't* – *frt*, *črv̄* – *czrf*, tj. u glagoljičkom se tekstu dosljednije čuva crkvenoslavenska pisarska norma, dok bi *ar* u *tardo* moglo ukazivati na narodni izgovor (kao i gubitak *v* u početnom suglasničkom skupu *tv*). Slogotvorni *r* pojavljuje se i u nekoliko primjera u latiničkim Jurjevim zapisima: *kr̄bavski*, *kr̄ski* (= *kr̄ki*), *kr̄stitēli* (= *kr̄stitēli*), te *archiepiscopus zadrski* sa sekundarnim slogotvornim *r* < *ar*, ako taj primjer ne pokazuje Jurjevo nerazlikovanje narodnoga *ar* < *r* od izvornoga *ar*.

Ime *Isukrst/Isukrist* Juraj u glagoljičkom tekstu piše tradicionalnom crkvenoslavenskom kraticom *Īsh̄a* (Gid), dok ga u latiničkoj transkripciji razrješava *issukr̄sta* ZM, *issukr̄ista* VNC, VA, tj. u likovima uobičajenima u hrvatskoj izgovornoj normi pod latinskim utjecajem.¹⁴

Vokalska kontrakcija izazvana ispadanjem intervokalnoga *j* javlja se samo jednom: *svoga* (< *svojega*) ZM. Inače je potvrđena samo u obličnim nastavcima, koji se razmatraju na morfološkoj razini.

Prijedložni *v* < *v̄* (ako se poluglas ne vokalizira – primjere *v*. kod poluglasa) u glagoljičkom tekstu piše s poluglasom u obliku apostrofa, osim dva primjera bez poluglasa, a u latiničkom tekstu s *v* i jednom s vokalizacijom *va*: *v' napast* – *v napast* ON, *v' ženah'* – *v senach*, *v' životi* – *v sivoti* ZM, *v' edinago* – *v iedinago* VNC, *v' Is(u)h(rst)a* – *va issukrista*, *v ad̄* – *v ad*, *v' tret̄i dan* – *v tret̄i dan*, *v Duha* – *v doucha*, *v' život̄* – *v zsvote* VA.

Praslavenski **d'*, **t'*, **st'* imaju u obje verzije teksta čakavske reflekske *j*, *ć*, *šć*. Glagoljičko slovo *šta* Juraj naziva *šća* i bilježi taj naziv kao *š'ća* – *schtsa* AN. Kako suglasnički skup *šć* u glagoljici bilježi *š'ć*, tj. *ša* + apostrof ' + *šća*, to pokazuje da njegovo *šća* ima glasovnu vrijednost *ć*. Jedan primjer u latiničkoj verziji ipak sugerira crkvenoslavenski izgovor *št*: *kr̄š'ćenie* – *kr̄st̄enie* VNC, ali taj primjer nije sasvim pouzdan jer ima i jedan siguran primjer za grafiju *t = ć* (v. niže). Pokazatelji čakavske glasovne vrijednosti fonema *ć* (tj. kao palataliziranog dentala)¹⁵ svega su dva latinička primjera s grafijom *t, ti* za *ć* (također v. niže). U ostalim slučajevima fonem *ć* bilježi grafemom *ts*, koji je ujedno i najčešći grafem za obilježavanje fonema *č*, te po jednom grafemima *sch*, *tsch*, *cz*, koji su također grafemi za *č*, pa bi to moglo govoriti o Jurjevu inodijalekatskom nerazlikovanju *ć* i *č*.

Primjeri za **d' > j*: *Gaspoe* – *gospoe* (= *Gospoje*) ZM, *roenago* – *roienago*

¹⁴ Zanimljivo je napomenuti da je u *Odlomku Korčulanskoga lekcionara* (zadarske provenijencije, II. pol. 14. st.) i u *Žićima svetih otaca* (širi zadarski književnojezični krug, vjerojatno Rab, osnovni tekst iz 14. st., prijepis iz 15. st.) potvrđen samo lik *Isukrst, Isukršć, Isukrstov*, što se može provjeriti u konkordancijama, pristupačnima u Zavodu za hrvatski jezik i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (D. Malić, 1992b i 1992c).

¹⁵ Čakavski refleks praslavenskoga **t'* piše se grafemom *ć* iz praktičnih razloga.

(= rojenago), *Roenъ – roien* (= rojen) VNC, *roenъ – roien* (= rojen) VA, dok se imperativni oblik *daj* (2^{id}) može tumačiti i izravno od prasl. **dad* (stsl. *daždъ*) i novijom hrvatskom imperativnom tvorbom (glagoli s osnovom na -a- + imperativni nastavci -j, -jmo, -jte);

primjeri za **t'* > *ć*: *edinosučan' – jedinosušan, hoćet' – hotet, životvo-reć(a)go – szivotvoretsago, ishodećago – yshodetschago, bud(u)ćago – boudou-tsago* VNC, *v'semogućago – vsemogoutsago, hoćetъ – chotiet, op'činu – opczinu* VA, *tisutse* LZ;

primjeri za **st'* > *šč*: *otpuš'caem' – otpouschem* (!) ON, *otpuš'ćenie – otpoustsenge* VA i već spomenut primjer *krš'ćenie – krštenie* VNC s eventualnim izgovorom *št* za *šč*.

Druga palatalizacija potvrđena je u pridjevskom Lj^d *pontas'cemъ – ponetasce-me* (= *Pontascem* < *pontъscějemъ* od *pontъskyi* < *Pontius*), koji je crkvenoslavizam na leksemskoj i na morfološkoj razini. Iz narodnoga je govora N^{mn} *tesaci* (= *težaci*) iz Jurjevih latiničkih zapisa.

Primjeri iz latiničke verzije teksta *czrf* AN, *fpolti se* VNC možda su potvrde za obezvučavanje suglasnika *v* na kraju riječi i ispred bezvučnog suglasnika u narodnom govoru, ali to nije sigurno. Za hrvatsku je latinicu utvrđeno da je *f* ravnopravan grafem *s* *u, v* za obilježavanje fonema *v*.¹⁶

Neke pogreške u tekstu, koje Tandarić (1993, 47) tumači zapisivanjem molitava po pamćenju, sugeriraju da je u narodnom jeziku suglasnik *h* na kraju riječi bio labilan i da je mogao otpasti. To su primjeri¹⁷: *tvorca ... vidimi vseh i nevidimi* umjesto ... *vidimih ... i nevidimih, Čekajut uskřešenija mrtvi* umjesto ... *mrtvih* (prema lat. *Et expecto resurrectionem mortuorum*), oba iz VNC. Takvih pojava ima i u drugim onodobnim hrvatskim spomenicima.

Od promjena u suglasničkim skupovima treba spomenuti ispadanje dentala pred afrikatom: riječ *otac* Juraj u glagoljičkom tekstu piše tradicionalnom crkvenoslavenskom kraticom, koja pretpostavlja uspostavljanje *t*, ali i s provedenom navedenom glasovnom promjenom prema narodnom govoru, dok u latiničkom tekstu ima samo potvrde bez dentala: *O(tъ)če – Otse*¹⁸ ON, *o(tъ)cu – oczou, ot*

¹⁶ V. o tome J. Vončina (1977). – U Odlomku *Korčulanskoga lekcionara i Žićima svetih otaca* grafem *f* za *v* potvrđen je u svim položajima u riječima i ispred svih fonema: samoglasnika, sonanata, zvučnih i bezvučnih suglasnika (D. Malić, 1989a, 147–148; ista, 1989b, 33–35).

¹⁷ Navode se u transkripciji.

¹⁸ Kako je već spomenuto, *ts* je grafem za *č*. Isto tako i *tss, tz*. Latinički primjer *odt odza* prema glagoljičkom *ot O(tъ)ca* iz VNC pokazuje Jurjevo kolebanje između crkvenoslavenskog i narodnog prijedloga *ot/od* (< *otъ*), s kojim onda identificira i *ot-* iz *otac* (< *otъcb*), pa piše *odza*.

O(tv)ca – *odt odza* VNC, *o(tv)ca* (2×) – *ocza* VA pored *Oca* – *otssa*, *oca* – *otza*, *Ocemъ* – *otsem* VNC.

Asimilacija po zvučnosti zabilježena je u primjeru *ras'petъ* – *raspet* VA. Tako se pisao prefiks *raz-* pred bezvučnim suglasnicima već u starocrkvenoslavenskom (bez poluglasa, koji je tu umetnut po etimologiji). U svojim latiničkim zapisima Juraj ima primjer *rabski* bez provedene asimilacije. U upotrebi prijedloga/prefiksa *od/od-* prema *ot/ot-* nije u pitanju asimilacija, nego se radi o leksičkoj upotrebi narodnog i crkvenoslavenskog lika.

Pojednostavnijavanje suglasničkoga skupa prema narodnom govoru potvrđeno je u primjeru *tr'do* – *tardo* AN (< *tvъdb*). Nepromijenjen je stari suglasnički skup *tn* u *tnynski* ('kninski') LZ. Nepromijenjeni su i suglasnički skupovi *čl*, *čr/čr'*: *č(lově)kъ* – *tsloweke* VNC, *čreva* – *czreva* ZM, *črvъ* – *czrf* AN.

U latiničkoj verziji potvrđene su geminate *nn* za glagoljčko *n'n* u pridjeva s osnovom na *-n-* i nastavkom *-nъ*, *-nūi*: *usedan'ni* – *vssedanny* ON, *istin'ni*, *istin'na* – *istinni*, *istinna* VNC. Nije sigurno želi li Juraj sugerirati izgovor tih geminata, tj. *vsedanūi*, *istinni*, ili samo slijedi glagoljčki ortografski uzor.¹⁹

2. Oblični nastavci

Pojedini su oblični nastavci najuočljiviji pokazatelji pripadnosti crkvenoslavenskom ili narodnom morfološkom sustavu, dok za neke od njih nije sigurno kojem sloju pripadaju jer je zadržavanje starijega stanja moguće i u narodnom jeziku.

2.1. Imenice

U imeničkoj promjeni *Aj^d dlgi naše*²⁰ pored *dlge* može supostojati i u narodnom govoru: ... *i otpusti nam dlgi naše jakože i mi otpušćajem dlge dlžnikom našim* ON. U latiničkim spomenicima 14–15. stoljeća to je dosta česta pojava. Zanimljivo je, međutim, da je taj noviji oblik *dlge* Jurjev dodatak liturgijskom obrascu molitve kao što je i *svoga* u neliturgijskoj dopuni ZM²¹. Narodnom sloju podjednako kao i crkvenoslavenskom može pripadati kratki *G^{mn}* (nastavak *-Ń* < *-v/-b*): *vek* VNC te stari *D^{mn}* s nastavkom *-om* (< *-omъ*): *dlžnikom* ON. Prema tome,

¹⁹ Dva su takva primjera potvrđena u Šibenskoj molitvi: *wrimenūi*, *pustiūicof* s titlom koja bi imala označiti izostavljanje jednoga *n*, dakle: *wrimenni*, *pustinnicov*, no vjerojatno je da se radi samo o pisarevu etimologiziranju. (D. Malić, 1973, 102). Za pisanje takvih *nn* usp. i AR IV, 40–42, s. v. *istinari*.

²⁰ Na morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini primjeri su transkribirani.

²¹ Za neliturgijske dodatke molitvama v. J. Tandarić (1993, 47). – Usp. kod zamjeničkih oblika. – Usp. i bilj. 23 i 25.

ti oblici nisu relevantni za određivanje odnosa crkvenoslavenskih i narodnih elemenata u danom spomeniku. U Lj^d *pri ... Plate* (u obje verzije) vjerojatno se radi o crkvenoslavenskom izgovoru starog nastavka *o*-osnova *-ě*, premda bismo očekivali da bar u glagoljičkoj verziji piše *ě*, dok primjeri Lj^d s nastavkom *-i* (< *-ě*) *v životi ZM*, [*po*] *proroki VNC* pripadaju narodnom sloju, premda se u spomenicima toga vremena javlja već i noviji lokativni nastavak na *-u*. Inovaciju preuzetu iz narodnoga govora pokazuje uključivanje imenica *sin* (*u*-osnova) i *Gospod* (*i*-osnova) u glavnu promjenu imenica muškoga roda: GAj^d *sina ZM*, VNC (2×), *Gospoda VNC* (2×), lj^d *sinom VNC*, te G^{mn} jednosložnih imenica muškoga roda s nastavkom *-ov*: *grehov VNC*. Neobičan je Gi^d *veki VNC*, ako nije pod latinskim utjecajem: *čekajut života budućago veki* (lat. ... *vitam venturi sæculi*). Moglo bi se raditi i o drugačijem prijevodu: stari Aj^d s nastavkom *-i* (< *-y*) i s kontaminiranim prijedlogom *v* (*veki* < *v veki* < *vъ věky*), pa bi taj segment trebalo čitati: *čekajut života budućago [v] veki*.

Od imenica srednjega roda *nebo* (*s*-osnova) ima u Di^d novi oblik s neproširenom osnovom i nastavkom *-u* prema glavnoj promjeni: *nebu VNC*, *VA*. U ostalim potvrđenim oblicima ta imenica čuva osnovu proširenu s *-es-*, s time da G^{mn} *nebes VNC* i A^{mn} *nebesa VA* nisu relevantni padeži jer su isti i u glavnoj i u *s*-promjeni, a u Lj^d i L^{mn} ima nastavke po glavnoj promjeni: Lj^d *na nebesi* (*-i* < *-ě*; u *s*-deklinaciji: *nebesi*) *ON*; L^{mn} pokazuje kolebanje u izgovoru morfološkog jata: u glagoljičkom je tekstu *na nebesih ON* kao u narodnom govoru, a u latiničkom *na nebesih* prema crkvenoslavenskoj izgovornoj normi (< *nebesěhъ*; u *s*-deklinaciji: *nebesьhъ*).

Imenice ženskoga roda čuvaju razliku između nepalatalne i palatalne glavne promjene u Gi^d (nastavci *-e* < *-ę* i *-i* < *-y*) i u Vi^d (nastavci *-o* i *-e* < *-ę*): *iz Marije devī VNC*, *VA*; *Zdrava, Marije, Gospoje, divo Marije ZM*, s time da je genitivni nastavak iz nepalatalne promjene *-i* < *-y* pokazatelj crkvenoslavenske norme, dok se razlikovanje u vokativu još čuva i u onodobnim spomenicima na narodnom jeziku. Jedini je pravi pokazatelj crkvenoslavenske norme u imenica ženskoga roda nastavak *-oju* (< *-ojo*) u lj^d : *slavoju VNC* (2×) *VA*. Ipak je zanimljivo napomenuti da oba primjera iz VNC Juraj transkribira u latinici *slavoje*, *slavoie* s *e* na kraju, kako ponekad obilježava slabi poluglas, što eventualno sugerira čitanje *slavoj*. U narodnim je govorima u to doba u lj^d ženskoga roda u upotrebi nastavak *-ov/-ev* ili *-om*. Nastavak lj^d *-oju* potvrđen je i u ličnih zamjenica (v. niže). DLj^d *zemļi ON*, VNC , *VA* i L^{mn} *ženah ZM* nisu relevantni padeži.

2.2. Zamjenice i pridjevi

U ličnih zamjenica potvrđen je instrumental zamjenice *ti* s nastavkom *-oju*: *s toboju ZM*, te narodni enklitički lik lične zamjenice muškoga roda za $3j^d$: *hleb*

naš *usedarū*²² *daj nam ga*²³ *danās* ON, ali u posvojnoj funkciji dolazi crkvenoslavenski oblik *egože* VNC, *jego* VA. D^{mn} *nam* i A^{mn} *nas* nisu relevantni padeži.

U zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji najkarakterističniji crkvenoslavenski oblik jest G^d (i A^d = G^d) muškoga i srednjeg roda s nastavkom *-ago/-ego*: *čreva tvojego* ZM; *našego spasenja, v jedinago Boga, Oca vsemogućago, jedinago Gospoda našego Isukrista, jedinočedago i ot Otca rojenago, Gospoda životvorećago, ishodećago ot Otca i Sina, budućago vekī*²⁴ VNC; *Boga Oca vsemogućago* (2×); *va Isukrista, sina jego jedinago, v Duha Svetago* VA, te samo jednom zamjenički narodni oblik s dočetkom *-oga*, koji je nastao kontrakcijom od osnovnoga *-oj-* i nastavka *-ega*: *sina svoga* (< *svojeга*) ZM. Taj se oblik nalazi u dodatku liturgijskom crkvenoslavenskom obrascu molitava.²⁵

Genitivni oblik nesložene pridjevske deklinacije s nastavkom *-a* dolazi osobito u svezama *Sin Božji* i *Duh Sveti*, kao što je uobičajeno i u ostalim onodobnim čakavskim spomenicima, te u sintagmi *Bog istinni*: *Sina Božja* VNC, *Duha sveta* VNC, VA, *Bog istinni od Boga istinna*²⁶. Nije sigurno da li je to obilježje i onodobnoga narodnoga govora.

U A^d ženskoga roda samo je jednom potvrđen crkvenoslavenski nastavak složene pridjevske deklinacije *-uju* (< *-ojo*), inače dolazi nastavak *-u*: *v ... svetu crikav katoličaskuju* VA, *jedinu svetu katoličasku i apostolsku crikav* VNC, dok je *o desnoju* VA hibridan oblik, u kojemu je nastavak *-uju* zamijenjen s *-uju*, koji je, čini se, nastao kontaminacijom narodnoga akuzativnog oblika s lokativnim: *o desnu – o desnoj*, a rezultat je sličan crkvenoslavenskom akuzativnom obliku.²⁷

U N^d (i A^d, V^d = N^d) muškoga, ženskoga i srednjega roda potvrđeni su samo narodni oblici s nastavcima *-i*, *-a*, *-o/-e* (nastalima ispadanjem intervokalnoga *j* i kontrakcijom): *v život večni* VA; *voļa tvoja* ON; *milosti plna ... blažena, sveta divo* ZM; *cesarastvo tvoje* ON, *jedino krštenje* VNC. Kontrakcijom nastali nave-

²² V. naprijed kod geminata.

²³ U kontekstu u kojem uglavnom nije uobičajeno u hrvatskim tekstovima. Nema ga u najstarijem hrvatskom glagoljičkom misalu s početka 14. stoljeća, u Borislavićevu zborniku iz 1375., u prvotisku Misala iz 1483., ni u Kašićevu Ritualu, a ni u latinskom tekstu: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, ali dolazi u grčkom tekstu: *δίδος ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν*, a vjerojatno iz njega u Hrvojevu misalu (ali u crkvenoslavenskom liku *i*), a onda i u Glavinićevu Cvitu svetih iz 1628. Za te napomene zahvaljujem dr. Valentinu Putancu i akad. Eduardu Hercigonji.

²⁴ Za eventualno čitanje: *života budućago v vekī* v. naprijed kod imeničkoga Gjd.

²⁵ V. J. Tandarić (1993, 47). – Usp. i bilj. 21 i 23.

²⁶ V. bilj. 22.

²⁷ V. bilj. 34.

deni oblici ženskoga i srednjega roda izjednačeni su s onima nesložene pridjevske deklinacije, te prestaju biti relevantni za odnos crkvenoslavenskih i narodnih elemenata.

U L^{jd} muškoga roda potvrđen je kontrahirani nastavak složene pridjevske deklinacije *-em* (< *-ějemъ*): *pri Pontascem Filate* (< *Pontascějemъ*) VA, koji se može uzeti kao mlađi morfološki crkvenoslavizam, pored narodnoga *-om* prema zamjeničkoj deklinaciji: *v životi večnom* ZM.

U zamjениčkom N^{mn} srednjega roda (koji označuje neodređenu sveobuhvatnost) potvrđen je narodni nastavak *-a* (prema crkvenoslavenskom *-ě*): *imže usa biše* VNC.

U zamjениčkom G^{mn} *vseh/vsih* (*v'seh', v'sih' – vseh, vzech*²⁸) VNC radi se, kao i u imeničkom L^{mn} *na nebeseh* (*nebesihъ – nebeseh*²⁹) ON, o preklapanju čakavsko-ikavskog refleksa i crkvenoslavenskog čitanja morfološkog jata.

Zamjениčki I^{mn} muškoga roda *imže* (*im'že – ymsze* 'kojim') VNC crkvenoslavizam je na leksičkoj razini, a s obzirom na nastavak nije relevantan, kao ni zamjениčki A^{mn} muškoga roda *naše* ON.

U pridjevskim množinskim padežima nastavci su prema novijoj zamjениčko-pridjevskoj deklinaciji: N^{mn} muškog roda *mrtvi* VNC; G^{mn} muškoga roda *mrtvih, svetih* VA; D^{mn} muškoga roda *živim i mrtvim* VNC, VA; $A^{mn} = G^{mn}$ *za nas grišnih* ZM, te u pogrešno napisanim oblicima G^{mn} *vidimi, nevidimi* u kontekstu: *tvorca nebu i zemlji, vidimi[h] vseh i nevidimi[h]*³⁰.

2.3. Glagoli

U prezentskoj paradigmi u 1^{jd} potvrđeni su samo oblici s dočetakom *-u* (< *-o*): *ispovedaju* VNC, *veruju* VA (2×). U spomenicima na narodnom jeziku u to doba supostoje stariji oblici na *-u* i noviji na *-m*. Crkvenoslavenski su oblici s dočetakom *-t* potvrđeni u 3^{jd} i 3^{mn} : *budet* VNC, *hočet* VNC, VA, *spoklaŕajet se* VNC, *sedit* VA pored narodnog oblika bez dočetka *-t* *pomiluje* ZM, *čekajut* VNC, te u 1^{mn} s dočetakom *-m*: *otpušćajem* ON. Osim toga, u primjerima *spoklaŕajet* i *otpušćajem* (1. razred V. vrste) dolaze stariji (crkvenoslavenski) nastavci bez kontrakcije. Prema tome, u prezentskoj paradigmi pretežu crkvenoslavenske značajke.

²⁸ V. o. c. u bilj. 2.

²⁹ V. naprijed kod imeničkih nastavaka i o. c. u bilj. 2.

³⁰ Takve pogreške J. Tandarić (1993, 47) tumači time da Juraj svoju početnicu nije prepisao, nego ju je zapisao po sjećanju na pučko recitiranje molitava, u kojemu su neki izrazi iskrivljeni.

Aoristni oblici 3^{jd} *snide* VNC, VA, *vplti se* VNC, *uskrse*, *vzide* VA nisu relevantni, kao ni futur s punim prezentom glagola *hotěti*: *hoćet prići* VNC, VA, odnosno perfektivni prezent u službi futura: *jegože cesarstviju ne budet konca* VNC.

Među imperativnim oblicima potvrđen je crkvenoslavenski (starocrkvenoslavenski) 2^{jd} *rci* (< *rci* – s graf. *r'ci* – *rci*) AN kao naziv slova *r*. Ostali imperativni oblici nisu relevantni za određivanje stupnja crkvenoslavenske obojenosti teksta. Za 2^{jd} *daj* ON već je rečeno da nije jasno radi li se o starom imperativu **dad'* > *daj* s čakavskom zamjenom **d'* > *j* ili o novijoj imperativnoj tvorbi, ali bez obzira na to taj se oblik ne može ubrojiti u crkvenoslavizme.³¹ Ostale potvrde za 2^{jd} i 2^{mn}: *vidi* AN (novija tvorba prema stsl. *viždb*, čak. *vij* < **vid'*), *otпусти*, *ne vavedi*, *izbavi* ON, *moži* ZM, *mislite* AN. U ON potvrđeno je 3^{jd} (jednako drugom licu): *sveti se ime tvoje*, *pridi cesarstvo tvoje*, *budi vođa tvoja*, sačuvano u toj molitvi do danas, međutim u onodobnim spomenicima na narodnom jeziku može se naići i na druge primjere za 3^{jd} i 3^{mn} imperativa.³²

Od participa potvrđen je stari oblik participa prezenta na *-e* < *-ę*: *glagole* AN kao naziv slova *g*. Ostali participi prezenta imaju deklinaciju: *životvorećago*, *ishodećago*, *budućago* VNC, što je karakteristika crkvenoslavenskoga jezika, pa se i sklonjivost participa prezenta u starim hrvatskim latiničkim spomenicima tumači kao knjiško obilježje pod utjecajem crkvenoslavenskoga ili latinskoga jezika. Pasivni participi prezenta, kao *vidimi[h]*, *nevidimi[h]* VNC, izrazito su obilježje crkvenoslavenskoga jezika i ne dolaze u spomenicima na narodnom jeziku. Pasivni participi preterita isti su kao u narodnom jeziku: *počet*, *raspet*, *mučen*, *pogreben* VA, *rojen* VNC, VA, *stvoren* VNC.

3. Iz sintakse

Jurjeva početnica pruža malo građe na temelju koje bi se moglo govoriti o sintaktičkim posebnostima. Kako se radi o osnovnim kršćanskim molitvama, koje su morale biti razumljive svakom čovjeku, njihova je sintaksa od početaka ćirilometodske prevoditeljske tradicije morala biti primjerena sintaksi narodnoga jezika, bez tipičnih starocrkvenoslavensko-bizantskih sintaktičkih obrata hagiografskih,

³¹ U *Žićima svetih otaca* pored *daj*, *dajmo*, *dajte* dolazi i *poj* (pored *pojdi*, *pojdimo*, *pojđite*) i *vij*, *vijte*. – V. D. Malić (1992b).

³² Tako npr. u *Povaljskoj listini* iz 1250.: ... *a moja dēdina vsa budi v crkav*, (*zemlje*) *vse budite v crkav svetoga Joana*, ili u *Žićima svetih otaca*: *plač prebivaj v tebi*, *Nigdare koludar stran cele štentaj*, *ni budite ruke vaše otvoreni*... – v. D. Malić (1977, 121) i (1992b, knj. II, sv. 2).

crkvenoretoričkih, teoloških, panegiričkih i sličnih tekstova. Zato u tim molitvama nema onih sintaktičko-stilističkih crkvenoslavenskih značajki kojima se odlikuju tekstovi namijenjeni čitateljstvu s višom obrazovnom razinom.

Drži se da je crkvenoslavenska sintaktička crta, na koju međutim nailazimo i u latiničkim tekstovima toga vremena, konstrukcija perfekta i imenskog predikata s punim oblicima pomoćnoga glagola *biti*: *Iže glagolal jest VNC, blažena ti jesi v ženah i blagoslovljen jest plod čreva tvojega ZM, iže počēt jest VA*.

Izricanje neodređene sveobuhvatnosti zamjeničkom množinom srednjega roda jednako je uobičajeno u hrvatskoj crkvenoslavenskoj redakciji kao i u tekstovima na narodnom jeziku, te se očito radi o stranom knjiškom (grčkom, latinskom) utjecaju. Ovdje je samo jedan primjer za tu pojavu: *imže vsa biše VNC*. Isto vrijedi i za akuzativ jednak genitivu u službi pravoga objekta, za žive i nežive pojmove, ne samo u jednini nego i u množini: *molī za nas grīšnih ZM, čekajut uskřešenija VNC*.

Slaganje imenice *tvorac* s dopunom u dativu valjda je običnije u crkvenoslavenskom nego u narodnom jeziku, pa u oba vjerovanja dolazi: *tvorca nebu i zemlji*, ali u VNC dolazi iduća dopuna u genitivu: ... *vidimi[h] vseh i nevidimi[h]*.

Primjer *o desnoju*³³ VA govori o padežnom kolebanju uz prijedlog *o*: *o desnu* – *o desnoj* (prijedlog *od* u glagoljičkoj verziji može biti pisarska pogreška, koju u latiničkoj verziji Juraj ispravlja u *o*, ali može se i drugačije tumačiti³⁴).

Za pleonastički upotrijebljen oblik lične zamjenice za 3. lice: *Hleb naš vse-darvni daj nam ga danas ON* J. Tandarić (1993, 47) kaže da ga nema »u ustaljenom crkvenoslavenskom obrascu kakav se upotrebljava u liturgiji«. Taj zamjenički dodatak u Očenašu, ali u crkvenoslavenskom obliku nalazimo i u Hrvojevu misalu: *Hlěb n(a)š vsedan'ni daj n(a)m i dnъsv*.³⁵ Kako je Juraj bio obrazovan čovjek, postoji mogućnost ga je unio pod grčkim utjecajem.

4. Leksičke osobitosti

Kao crkvenoslavensku leksičku a ne glasovnu crtu treba uzeti upotrebu prijedloga/prefiksa *ot/ot-* (< *otъ/otъ-*). U glagoljičkoj verziji teksta dolazi gotovo redovito crkvenoslavenski lik *ot/ot-* uz samo dva primjera za prijedlog *od*, a u

³³ V. kod pridjevske deklinacije.

³⁴ AR II, s. v. 1. *desan* pod 2. a. b) ff) kaže da je uz *desna* u značenju 'desna strana' običnije *ob* nego *o*, ali ima jedan primjer iz Kašića za *od desnu* – zapravo ga citira: *o* ('od') *desnu* – što se može tumačiti asimilacijom po mjestu izgovora *bd > dd > d*, tj. *ob desnu > od desnu > o desnu*.

³⁵ V. bilj. 23.

latiničkoj je verziji češće bilježene *od/od-* nego *ot/ot-*. Primjere navodim u transliteraciji: *otpus'ti* – *odpussti*, *otpuš'caem'* – *otpouschem* (!), *od' neprižni* – *od neprižny* ON, *ot oca* – *ot otza*, *B(og)ъ odu* *B(og)a, s(vě)ta* *ot s(vě)ta*, *B(o)gъ istin'ni* *ot B(og)a istin'na* – *bog od boga*, *svet od sveta*, *Bog istin'ni od boga istinna*, *ot d(u)ha* – *od doucha*, *ot tudu* – *od todou* (!), *ot O(t)ca* – *odt odza* VNC, *ot D(u)ha* – *ot douha*, *ot mrtviъ* – *ot mrtvich*, *Ot tudu* – *ot tudu* VA. Zanimljiv je primjer *odt* iz latiničke verzije, u kojem su kontaminirana oba lika. Budući da dolazi ispred *odza*, nikako se ne može pomišljati na asimilaciju *d > t*. Prefiks u *odpussti* piše s narodnim likom prefiksa *od-* bez provedene asimilacije.

Ostali leksički crkvenoslavizmi u tekstu molitava obuhvaćaju dvije vrste leksema. Jedno su tzv. slabe riječi, kojih upotreba ne utječe na razumijevanje sadržaja: odnosna zamjenica *ije* ('koji') AN, ON, VNC, prilog *jako/jakože* ('kao') ON, broj *jedin* ('jedan'). Drugo su leksemi koji označavaju vjerske i teološke pojmove, od kojih su bar neki – pretpostavljam – bili lako razumljivi puku. To su: imenice *ad* ('pakao') VA, *cesarstvo/cesarstviye* ('carstvo' umj. narodnoga *kráľevstvo*) ON, VNC, *črevo* ('utroba') ZM, *Gospod* ZM, VNC, *neprijazan* ('zlo') ON i glagol *glagolati* AN, VNC. Isto vrijedi i za tvorbenu-leksičku kategoriju glagolskih imenica na *-ije/-je*³⁶: *spasenje* ('spas'), *kršćenije* ('krst, krštenje'), *ostavlenije* ('oprost') VNC, *uskrešenje/-je* ('uskrsnuće') VNC, VA, *otpušćenje* ('oprost') VA. Jedina je od njih *kršteње* i danas u upotrebi, premda je u čakavskim spomenicima onoga vremena običnije *krst*³⁷, dok je umjesto *uskrešenje* u narodnom jeziku u upotrebi tvorba od glagola s drugom prijevojnomo osnovom i s narodnim likom sufiksa *-je*: *vъskrēsiti* – *vъskrēsŋti* (> *uskrsnuti* > *uskrsnuti*, od čega je glagolska imenica *uskrsnutje/uskrsnutje* > *uskrsnuće*). Dva leksema – *ostavlenije* i *otpušćenje* – za isti pojam ('oprost') u VNC i VA ukazuju na različit izvor tih molitava.

Druga skupina leksičkih crkvenoslavizama što označavaju vjerske i teološke pojmove tipične su knjiške tvorenice nastale pod grčkim utjecajem. To su: *jedinočed*, *jedinosučan*, *životvoriti*³⁸ (potvrđen particip prezenta *životvoreći*) VNC, te već spomenut pridjev *Pontaski* VA umjesto imena Poncija Pilata.

Riječ *hleb* (u glagoljičkoj verziji *hlīb*, u latiničkoj *hleb* ON) u značenju 'kruh' potvrđena je u hrvatskih pisaca do kraja 18. stoljeća. U metaforičnom značenju 'duševna hrana' dolazi u dva pisca 17. i 18. stoljeća. U značenju 'svaka hrana', u kojem i dolazi u Očenašu, nije potvrđena u hrvatskih pisaca, pa bi to u tom

³⁶ Za transkripciju *-ije/-je* v. kod samoglasničkih promjena.

³⁷ V. AR V, 632–635 i 657, s. v. 1. *krst* pod 3. i 2. *kršteње*.

³⁸ V. L. Sadnik – R. Aitzetmüller (1955).

tekstu mogao biti crkvenoslavizam, ako nije u pitanju slučajnost u donošenju rječničkih potvrda.³⁹

Veznik *na* (< *нѧ* 'nego') ON potvrđen je u hrvatskim spomenicima do 15. stoljeća⁴⁰ i vjerojatno je ostatak starine.

Jedini je izrazito čakavski leksem redni broj *treći* VA, a općehrvatski je leksem *križ*, upotrijebljen kao naziv za znak križa na početku azbučnoga niza. Svi su ostali leksemi u tekstu molitava naslijeđeni slavizmi, obični i danas u jeziku.

5. Zaključak

Tekstovi Jurjeve početnice svojim se jezičnim značajkama uklapaju u korpus tekstova hrvatske crkvenoslavenske redakcije. To najbolje pokazuje usporedba Jurjeva teksta Očenaša s onim iz najstarijega hrvatskoga glagoljičkog misala (Cod. Vatic. Illir. 4) iz početka 14. stoljeća, zatim iz Borislavićeva zbornika (Code slave 73 Nacionalne biblioteke u Parizu) iz 1375., te iz Hrvojeva misala oko 1404. godine i prvoga tiskanoga glagoljičkog misala iz 1483., koje imamo u suvremenim reprintiranim izdanjima.⁴¹

Karakteristični crkvenoslavizmi javljaju se (osim grafije glagoljičke verzije) uglavnom na morfološkoj i leksičkoj razini. To su izraziti crkvenoslavenski oblični nastavci i dočeci, npr. *-oju* (< *-ojo*) u I^{d} imenica ženskoga roda i ličnih zamjenica, *-ago/-ego* u G^{id} zamjeničko-pridjevske deklinacije muškoga i srednjega roda, *-u* u I^{id} prezenta, *-t* u 3^{id} i 3^{mn} prezenta, *-m* u 1^{mn} prezenta. Od crkvenoslavenskih leksema upotrebljavaju se ili oni koji su i puku lako razumljivi, kao što je prijedlog/prefiks *ot/ot-*, imenice na *-je* (koje se ne razmatraju kao tvorbena kategorija jer su u tekstove molitava ušle kao gotovi leksemi), zamjenica *īže*, prijedlog *jako/jakože*, zatim *cesarstvo*, *črevo*, *Gospod*, *glagolati*, ili oni koji označavaju vjerske i teološke pojmove, za koje u narodnom jeziku uglavnom i nije bilo domaćih naziva, kao što su *jedinosućan*, *jedinočed*, *životvoreći*, *Pontaski*. Jedini od potvrđenih crkvenoslavizama koji je imao onodobnu domaću zamjenu u vjerskom leksiku jest *ad – pakal* ('pakao')⁴².

Izraziti noviji morfološki oblici su samo imenički A^{id} *dlge* i zamjenički G^{id} *ga*, *svoga*.

Glasovna razina pokazuje za hrvatsku crkvenoslavensku redakciju karakteri-

³⁹ V. AR III, 632–633, s. v. 1. *hľeb*.

⁴⁰ V. AR VII, 202–203, s. v. 2. *na*.

⁴¹ Za napomene i transliteraciju teksta *Očenaša* iz navedenih spomenika zahvaljujem recenzentu akad. Eduardu Hercigonji.

⁴² V. AR V, 571–572, s. v. 2. *pakao*.

stičnu domaću (čakavsku) pomlađenost (gdjegdje prekrivenu glagoljčkom grafijom, ali razotkrivenu Jurjevom latiničkom transkripcijom), s time što je Juraj, čini se, htio sugerirati crkvenoslavenski (ekavski) izgovor jata, a nije sigurno vrijedi li to i za slogotvorne *ř*, *ļ* s eventualnim pazvukom.

Sintaksa, koja je bitan preduvjet za razumljivost teksta, prilagođena je narodnom jeziku, uz neke manje pomake, prihvatljive tadašnjem čovjeku kao značajke višega stila.

Svoju glagoljašku hrvatskokrkvenoslavensku obrazovanost Juraj iz Slavonije očito je stekao na čakavskom području, gdje je glagoljaška djelatnost bila najživlja. Ipak treba reći da u osnovnoj hrvatskokrkvenoslavenskoj strukturi njegovih tekstova izrazitih čakavskih crta nema mnogo (pojačana vokalnost u vokalizaciji poluglasa, ikavsko-ekavski refleks jata, refleks *j* < **d'*, *G^{mn}* muškoga roda na *-ov* i još ponešto), dok neki drugi elementi (npr. vokalizacija poluglasa u Jurjevim nemo-litvenim latiničkim zapisima, zatim zajednički većinski grafemi za *ć* i *č* u latiničkoj verziji molitvenog teksta⁴³) govore o Jurjevu inodijalekatskom podrijetlu.

Literatura

1. Damjanović, Stjepan. 1977. Slogotvorni *ļ* i *ř* u korizmenjaku Kolunićeva zbornika. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 15 (1977): 43–50.
2. Damjanović, Stjepan. 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb. (Znanstvena biblioteka HFD, 15)
3. Kos, Milko. 1924. Slovanski teksti v kodeksu 95 mestne biblioteke v Toursu. *Slavia* 3 (1924): 370–391.
4. Malić, Dragica. 1973. Šibenska molitva (filološka monografija). *Rasprave Instituta za jezik* 2 (1973): 81–190.
5. Malić, Dragica. 1977. »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine. *Rasprave Instituta za jezik* 3 (1977): 59–128.
6. Malić, Dragica. 1987. Slogotvorni *ř* i *ļ* u starohrvatskom latiničkom rukopisu »Žića svetih otaca«. *Rasprave Zavoda za jezik* 13 (1987): 55–63.
7. Malić, Dragica. 1988. *Povaljska listina kao jezični spomenik*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb. (Znanstvena biblioteka HFD, 17)
8. Malić, Dragica. 1989a. Grafija i pravopis hrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Žića sv. otaca«. *Rasprave Zavoda za jezik* 15 (1989): 129–177.
9. Malić, Dragica. 1989b. Prilog istraživanju hrvatske latiničke književnosti 14. stoljeća. Odlomak Korčulanskoga lekcionara [Pokušaj čitanja i (orto)grafijska

⁴³ U inače vrlo neizdiferenciranoj grafiji, kakva nije izuzetak u ranoj hrvatskoj latini, a Jurjeva je pokušavala predočiti hrvatski jezik francuskom čitatelju.

- obilježja]. *Croatica* 31/32 (1989):7–56.
10. Malić, Dragica. 1992a. Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18 (1992): 99–117.
 11. Malić, Dragica. 1992b. Kompjutorska obrada starohrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Žiça svetih otaca«. Zagreb.
 12. Malić, Dragica. 1992c. Kompjutorska obrada starohrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Odlomak Korčulanskoga lekcionara«. Zagreb.
 13. Malić, Dragica. 1995. Prilog za izgovor jata u hrvatskom glagolizmu. *Filologija* 24–25 (1995):229–233.
 14. Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Školska knjiga, Zagreb.
 15. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Zagreb : JAZU (kratica AR).
 16. Sadnik, L. und Aitzetmüller, R. 1955. *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. Mouton & Co. 'S-Gravenhage.
 17. Šanjek, Franjo i Tandarić, Josip. 1984. Juraj iz Slavonije (oko 1355/60–1416.) profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu. *Croatia christiana periodica* 13(1984):1–23.
 18. Šanjek, Franjo. 1988. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. 1. Srednji vijek*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost. (Priručnici – Biblioteka Centra za koncilski istraživanja), 177–181, 335–339.
 19. Tandarić, Josip Leonard. 1993. Glagolski abecedarij penitencijara Jurja iz Slavonije. *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*. Zagreb: 41–50.
 20. Vončina, Josip. 1977. Transkripcija hrvatskih latiničkih tekstova 15. i 16. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 15 (1977):145–154.

The language of the Glagolitic Primer by
Juraj from Slavonia

Summary

The author analyses language characteristics of the first known Glagolitic Primer that has been recorded in the Latin manuscript codex of the end of the 14th century by the professor of the Sorbonne (Paris) Juraj of Slavonia (Georgius de Sclavonia, Georges d'Esclavnie). The primer contains the Glagolitic alphabet with the names and numerical value of the letters as well as the most important Christian prayers. All texts have been transcribed in the French Latin script of the time. The prayers are written in a typical Croatian Church Slavonic recension and some obvious traits of the Čakavian substrate. Other records by Juraj in this codex point to its non-Čakavian origin.